

УДК 159.9.016

ЩОДО АКТИВ ПРОЯВУ ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ

Прокопович Юрій Андрійович,
м.Ужгород

Вперше запропоновано модель системи актів прояву інтелекту в діяльності. Зроблена спроба співставлення понять інтелект/компетентність.

Ключові слова: інтелект, компетентність, прояв, діяльність.

Інтелектом називають пізнавальну діяльність будь-яких складних систем, здатних до навчання, цілеспрямованої переробки інформації і саморегуляції.

Інтелект в цьому випадку визначається як діяльність.

Великий психологічний словник [1, 202] зводить визначення інтелекту до:

а). Загальної здатності системи до розуміння і розв'язання проблем, що зумовлює успішність у будь-якій діяльності і що лежить у підґрунті інших здібностей. Здатності до розв'язання проблеми на рівні інсайту.

б). Системи всіх пізнавальних (когнітивних) здібностей індивіда: відчуттів, сприймання, пам'яті, уявлень, мислення, уяви.

Існує багато різних визначень поняття «система», але узагальненим є таке: система – це сукупність елементів з цілком

«Когда людей станут учить не тому, что он должен думать, а тому, как он должен думать, исчезнут всякие недоразумения».

Г.К.Лихтенберг

певними функціональними зв'язками між ними, що утворюють якісно своєрідну цілісність. Система не повинна мати зайвих елементів і кожен елемент повинен виконувати свою функцію.

Метою запропонованої нами статті є спроба на основі аналізу змісту понять інтелект і компетентність відшукати їх взаємозалежність і запропонувати систему імовірних технологічних актів прояву інтелекту в діяльності.

Об'єктом дослідження виступають процеси, форми і прийоми мислення індивіда, що зумовлюють цілком певні акти прояву інтелекту в процесі життєдіяльності і життєтворчості.

Предметом дослідження є модель системи актів прояву інтелекту в діяльності.

Авторська ідея полягає у тому, що розгляд сукупності процесів, форм і прийомів мислення дозволяє запропонувати систему імовірних актів прояву інтелекту в процесі життєдіяльності і життєтворчості і пов'язати поняття інтелекту і компетентності.

Інтелект (лат. intellectus) – мислительні здібності людини. Інтелект проявляє себе у мисленні.

Мислення, як процес, реалізує себе і розвивається через реалізацію цілком певних процесів, форм і прийомів: а).

Аналіз, синтез, порівняння; б). Абстрагування, конкретизацію, узагальнення; в). Індукцію, дедукцію, традукцію (аналогія); г). Знаходження зв'язків і співвідношень; д). Формування понять, їх класифікацію і систематизацію.

Мислення – суспільно зумовлений, нерозривно пов'язаний із мовленням процес пошуків і відкриття суттєво нового, опосередкованого й узагальненого відображення дійсності у процесі її аналізу і синтезу.

Аналіз (analysis – гр.) – у самому широкому розумінні слова – процес мисленнєвого або фактичного розкладання цілого на складові частини. Грає важливу роль в пізнанні і реалізується на всіх його ступенях. В мислительних операціях аналіз виступає як логічний прийом мислення, що реалізується з допомогою абстрактних понять і тісно пов'язаний з мисленнєвими операціями і абстракцією, узагальненням. Мета аналізу – пізнання частин як елементів складного цілого.

Синтез (synthesis – гр.) – процес мисленнєвого або фактичного відтворення цілого із частин. Синтез – об'єднання в єдине частин, властивостей, співвідношень. Синтез доповнює аналіз і знаходиться з ним в нерозривній єдності.

Порівняння – співставлення об'єктів з метою виявлення рис схожості чи рис відмінності між ними. Виступає важливішою умовою узагальнення. Грає важливу роль у умовиводах по аналогії.

Абстрагування (від abstraction – лат.) – одна з форм пізнання, що полягає у мисленнєвому відволіканні від ряду властивостей окремих предметів і співвідношень між ними. В якості результатів абстрагування виступають різні поняття і категорії (інформація, матерія, рух, швидкість).

Конкретизація – (concretization – англ.) – форма поновлення у мисленні об'єктивної цілісності, яка існує у зв'язках одиничних речей.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального, від менш загального до більш загального знання. Протилежним узагальненню процесом є процес обмеження.

Індукція (induction – лат.) один з прийомів умовиводів і методів дослідження. Як форма умовиводу забезпечує можливість переходу від одиничних фактів до загальних положень.

Дедукція (deduction - лат) – один з основних прийомів роздумів (умовиводів) і методів дослідження. Сучасне поняття дедукції часто тлумачать як висновки від загального до конкретного.

Традукція (traductio – лат.) – вид (прийом) опосередкованого умовиводу, в якому посилення і висновки є судженнями однакового ступеня узагальнення (спільності). Традуктивним умовиводом є аналогія. По характеру посилення і виводів традукція може бути трьох типів: висновок від одиничного до одиничного, висновок від часткового до часткового і висновок від загального до загального.

Ми переконані, що у кожний конкретний момент процесу мислення (переробки потоку інформації) окремо взятий індивід використовує механізм або аналізу, або синтезу, форму умовиводу у вигляді абстрагування, або конкретизації, користуючись при цьому прийоми дедукції, індукції або традукції.

Такий підхід дозволяє запропонувати до розгляду поняття системи актів прояву інтелекту в процесі мисленнєвої діяльності.

Ми схильні визначити введене поняття як технологічний акт прояву інтелекту, що визначається через процес, форму і прийоми переробки інформації у власній мисленнєвій діяльності окремого індивіда.

На малюнку представлено просторову модель системи актів прояву інтелекту в діяльності:

Вісь «X» відображає (описує) механізм процесів мислення (аналіз-синтез).

Вісь «Y» відображає (описує) форму умовиводів (результат) абстрагування або конкретизація.

Вісь «Z» відображає (описує) прийом мислення (технологія) (індукція-дедукція-традукція).

У вигляді таблиці зазначена інформація матиме вигляд:

	Абстрагування			Конкретизація		
	Індукція	Дедукція	Традукція	Індукція	Дедукція	Традукція
Аналіз	Абстрактно індуктивний аналіз (AIA)*.	Абстрактно дедуктивний аналіз (АДА)*.	Абстрактно традуктивний аналіз (АТА)*.	Конкретно індуктивний аналіз (KIA)*.	Конкретно дедуктивний аналіз (КДА)*.	Конкретно традуктивний аналіз (КТА)*.
Синтез	Абстрактно індуктивний синтез (AIC)*.	Абстрактно дедуктивний синтез (АДС)*.	Абстрактно традуктивний синтез (АТС)*.	Конкретно індуктивний синтез (KIC)*.	Конкретно дедуктивний синтез (КДС)*.	Конкретно традуктивний синтез (КТС)*.

*Скорочене умовне позначення технологічного акту прояву інтелекту.

Інтелект – складне і багаторівневе утворення людської психіки, що включає: психічні процеси (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, мовлення, волю, емоції), здатність їх організації (увага), мотивацію, оцінку, прийняття рішення та регуляцію поведінки. Отже, інтелект визначається системою процесів, станів, властивостей, які забезпечують реалізацію здібностей людини переробляти інформацію, оцінювати свої дії, діяль-

ність, поведінку. Відомо, що до найважливіших характеристик інтелекту належать:

- глибина – здатність занурюватися у сутність речей і явищ, розуміти причини, глибинні закономірності;
- критичність – здатність оцінити предмети, явища, бажання піддати сумніву гіпотези, рішення;
- гнучкість – спроможність переключитись з однієї ідеї на

другу, у тому числі протилежну власній;

- швидкість – здатність продукувати багато ідей та швидко приймати рішення;
- широта розуму – здатність бачити проблему широко, у взаємозв'язку з іншими явищами;
- оригінальність – спроможність продукувати нові ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих поглядів;
- допитливість – потреба завжди знаходити найоптимальніше рішення. [7, 298].

Ядро інтелекту складає здатність людини виділити в певній ситуації суттєві властивості і привести свою поведінку у відповідність з тим, що зводиться до двох компонентів інтелекту: здатність пізнавати навколишній світ і спроможність регулювати поведінку на основі цього пізнання.

Якщо погодитись з тим, що окультурення людини – процес і результат її освіти, то, слід стверджувати, що розвиток інтелекту людини і її загальної компетентності – це першочергове завдання всіх видів освіти. Ця теза підтверджується дослідженнями світових тенденцій щодо цілей, зокрема, вищої

освіти [9, 22].

Щодо поширення терміну «компетентність», то необхідно зазначити, що це слово відсутнє в енциклопедії 1960 року. У наступному виданні з'являється лише поняття «компетенція», а в енциклопедичному словнику 1983 року «компетенція» і «компетентність» ототожнюються. Словник іншомовних слів [8] подає досить повне тлумачення цих термінів: компетентний – досвідчений у певній галузі, в якому питанні; компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність; компетенція – сукупність повноважень особи, що встановлюється законом, статутом.

В останні роки з'являється досить повне тлумачення цього терміну [4]: компетентність – глибоке, доскональне знання своєї справи, сутності роботи, що виконується, способів і засобів досягнення цілей та відповідних умінь і навичок. Компетентність розглядається як риса особистості спеціаліста, яка описує здатність правильно оцінювати ситуацію і приймати в зв'язку з цим необхідне рішення. Розрізняють три категорії ключових компетентностей [3].

Категоріальна схема ключових компетентностей

Перша категорія	Друга категорія	Третя категорія
Використовувати засоби у взаємодії (інтерактивно)	Взаємодіяти у неоднорідних (гетерогенних) групах	Діяти незалежно (автономно)
а) використовувати мову, символи та тексти у взаємодії; б) використовувати знання та інформацію у взаємодії; в) використовувати технології у взаємодії.	а) будувати стосунки з іншими; б) працювати в команді; в) розв'язувати конфлікти.	а) діяти у великому вимірі (врахування норм суспільства, розуміння наслідків) б) складати та реалізовувати життєві плани та персональні проекти; в) захищати свої потреби, інтереси та права

Наведені визначення поняття інтелекту та уявлення, що склалися стосовно сутності поняття загальної компетентності, дають підстави для припущення щодо тотожності цих понять, оскільки вони реалізують одну і ту ж сутність

Таким чином, інтелект і компетентність можна уявляти як явища, що співвідносяться за формулою загальне/часткове, а для часткового характерним є все, що притаманне загальному.

За таких умов компетентність характеризується як складна, інтегральна, багаторівнева, стійка структура психічних рис особистості, до ознак якої відносяться глибина, критичність, гнучкість, широта розуму, швидкість, оригінальність та допитливість.

Компетентність – певний предметно-функціональний аспект інтелекту як діяльностного прояву рівня професійної освіти окремого індивіда (особистості).

Головною оцінкою компетентності вважається не тільки і не тільки наявність та значний обсяг знань і досвіду, скільки уміння їх актуалізувати і використовувати у процесі діяльності.

Привертають увагу дві особливості такого підходу:

- компетентність уявляється як риса особистості, вводить в коло понять її психічних властивостей;
- за обсягом ця риса особистості значно ширша сукупності знань, навичок, умінь.

У моделях управління виділяють три рівні компетентності [4]:

- а) – інтегративна компетентність як здібність до злиття знань і навичок;
- б) – соціально-психологічна компетентність – знання і уміння у сфері сприйняття, розуміння поведінки людей, мотивації їх діяльності, високий рівень емпатії і комунікативної культури;
- в) – компетентність у конкретних сферах управлінської діяльності.

Визначаючи «компетентність» як діяльнісне підтвердження знань, умінь і навичок Василюк А.В [2] виділяє чисельні групи

компетентності щодо працівників освіти. Загальний комплекс компетентності розділяється на дві групи аксеологічну та праксеологічну. До групи аксеологічної компетентності віднесено інтерпретаційну, моральну та комунікативну, а до праксеологічної групи – постуляційну, методичну та реалізаційну компетентність.

Інколи цим автором компетентність розглядається як складова інтелекту.

Титаренко І [5] розглядає компетентність як похідну освіти: « система освіти тоді може вважатись ефективною, коли результатом її функціонування буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, вміннями, професіоналізмом, високими моральними якостями, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за результати даної діяльності».

Якщо у загальному вигляді погодитись з думкою багатьох стосовно того, що компетентність – це не тільки знання, навички, уміння, скільки здатність їх актуалізувати і проявити адекватно до ситуації, що склалася, то розуміння компетентності майже узагальнюється поняттям інтелекту ще і тому, що вони реалізують одну і ту ж сутність – діяльний поведінковий прояв загальної культури людини [6], [3].

Компетентність окремого індивіда – це його здатність доцільно діяти для результативного, ефективного розв'язання проблем, що постають в процесі життєдіяльності і життєтворчості. Ключовими словами дефініції компетентності, які відображають сутність поняття є «здатність», «діяльність», «доцільність діяльності».

Індивідуальна діяльність характеризується наявністю дев'яти основних структурних елементів: суб'єкт діяльності, мета, мотив, процес, предмет, результат, продукт, результат психологічний. Системне упорядкування за функціональними ознаками дає можливість скласти певну модель (блок-схема) індивідуальної діяльності.

Блок-схема індивідуальної діяльності

Позначення у блок-схемі діяльності мають наступний зміст:

Сд – Суб'єкт діяльності – індивід, який цілеспрямовано діє з метою задоволення своїх потреб. Ставлення суб'єкта до оточуючої діяльності соціально обумовлене;

Мета діяльності є системоутворюючим елементом у структурі діяльності, це уявний образ майбутнього результату діяльності, за допомогою якого суб'єкт сподівається задовольнити ту чи іншу свою потребу;

Мотив – це внутрішня спонукальна причина дій і вчинків індивіда. Мотив і стимул абсолютно різні поняття.

Процес – сукупність дій, що спрямовуються на досягнення мети. Дія – складова процесу діяльності.

Предмет діяльності (дії) – це все те, на що спрямовується дія, що перетворюється в процесі діяльності.

Результат діяльності характеризується двома компонентами: продуктом діяльності і психічним результатом.

Продукт діяльності – це те, що отримано після реалізації дій над предметом діяльності відповідно до мети.

Психічний результат діяльності – це новоутворення в структурі психічних (особливостей) властивостей особистості, і особливо в її досвіді, тобто знаннях навичках, уміннях.

Отже, психічний результат діяльності – це нові уміння, навички, знання, навчальна компетентність будь-якої діяльності людини.

Співвідношення «мотив - мета» відображає сенс діяльності.

Значна частина сучасних психологів у тлумаченні поняття інтелекту дотримуються концепції, згідно якої існує три типи інтелекту: генетичний (який не може бути виявлений жодним з існуючих тестів), поведінковий (що виявляється і спостерігається в поведінці людини) і вимірюваний (тобто той, що представлений оцінками з тестів інтелекту).

Поведінковий інтелект є продуктом взаємодії генетичного інтелекту, з одного боку, і виховання і освіти з другого.

Зрозуміло інтелект і компетентність (як акт прояву інтелекту) виявляються лише в діяльності. Вважається, що інтелект (компетентність) виявляється у двох основних характеристиках особистості: здатності розв'язувати завдання, що вимагають оперування абстракціями і здатність навчатися. Ці дві характеристики можуть бути об'єднані в одному понятті – загальної здатності до ефективної переробки інформації.

Ми переконані, що саме прояв інтелекту і загальної компетентності особистості зумовлює психологічний результат процесу діяльності.

Аналіз психологічного результату навчальної діяльності на всіх етапах навчання індивіда, на наші переконання, дозволяє впливати на становлення інтелекту і загальної компетентності особистості.

Висновки:

1. Існують принаймні три бінарні складові процесу мислення, що утворюють систему імовірних актів прояву інтелекту в процесі мисленнєвої діяльності.

2. Суть бінарних складових процесу мислення полягає в тому, що вони відображають (описують) механізм процесів мислення (аналіз-синтез), форму умовиводів (абстрагування або конкретизація) і прийом мислення (індукція – дедукція – традукція).

3. Зазначений підхід дозволяє створити просторово-координатну модель імовірних актів прояву інтелекту в процесі мисленнєвої діяльності окремого індивіда.

4. Вперше запропонована нами просторово-координатна модель імовірних актів прояву інтелекту в процесі мисленнєвої діяльності дозволяє виокремити дванадцять типів таких актів.

5. Кожен акт прояву інтелекту описується трьома незалежними параметрами.

6. Підготовка спеціалістів різного профілю, подальша робота яких може бути пов'язана із соціальною взаємодією (педагогіка, психологія, соціальна робота), повинна супроводжуватись, принаймні, ознайомленням з зазначеними в статті проблемами.

Література та джерела

1. Большой психологический словарь / Составитель и общая редакция Б.Мещеряков, В.Зинченко. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 672 с.
2. Василюк А.В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989 – 1997 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.04 “теорія і методика професійної освіти” / Інститут педагогіки і психології професійної освіти / Алла Володимирівна Василюк. – К., 1998. – 20 с.
3. Дзвінчук Д.І. Психологічні основи ефективного управління: Навч. Посібник / Д.І.Дзвінчук. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА». – 2000. – 280 с.
4. Занятость. Безработица. Служба занятости: Толковый словарь терминов и понятий. – М., 1966. – С.127.
5. Компетентність – вимога сучасності // Світло (Науково-методичний, інф.—пізнав. освітній часопис). – 1996. – №1. – С.57
6. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А.Карпенко: под общей ред. А.В.Петровского, М.Т.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
7. Психологія: Підручник / [Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.]; за редакцією Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. О.С.Мельничука. – К.: Головна ред., УРЕ, 1985. – 968 с.
9. Шинкарук В.І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти / В.І.Шинкарук // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні» (1-3 лютого 1996 року).

Впервые предложена модель системы актов проявления интеллекта в деятельности. Сделана попытка сопоставления

понятий интеллект/компетентность.

Ключевые слова: интеллект, компетентность, проявление, деятельность.

A model of the system of acts of display of intellect in activity has been offered. A short comparison of concepts of intellect/competence has been provided.

Key words: intellect, competency, display, activity.